

Limite

Revista de Estudios Portugueses y de la Lusofonía

Vol. 11.2 / 2017

2017

Revista científica de carácter anual sobre estudios portugueses y lusófonos, promovida por el Área de Filologías Gallega y Portuguesa (UEx) en colaboración con la SEEPLU.
<http://www.revistalimite.es>

CONSEJO DE REDACCIÓN

Director - Juan M. Carrasco González - direccion@revistalimite.es

Secretaría - María Luísa Leal / Mª Jesús Fernández García secretaria@revistalimite.es

VOCALES

Carmen Mª Comino Fernández de Cañete (Universidad de Extremadura)

Christine Zurbach (Universidade de Évora)

Julie M. Dahl (University of Wisconsin-Madison)

Luisa Trias Folch (Universidad de Granada)

Mª da Conceição Vaz Serra Pontes Cabrita (Universidad de Extremadura)

Iolanda Ogando (Universidad de Extremadura)

Salah J. Khan (Universidad de Extremadura)

Teresa Araújo (Universidade de Lisboa)

Teresa Nascimento (Universidade da Madeira)

COMITÉ CIENTÍFICO

Ana Luísa Vilela (Universidade de Évora)

Ana Maria Martinho (Universidade Nova de Lisboa)

António Apolinário Lourenço (Universidade de Coimbra)

Antonio Sáez Delgado (Universidade de Évora)

Cândido Oliveira Martins (Universidade Católica Portuguesa-Braga)

Cristina Almeida Ribeiro (Universidade de Lisboa)

Dieter Messner (Universität Salzburg)

Gerardo Augusto Lorenzino (Temple University, Philadelphia)

Gilberto Mendonça Teles (Pontifícia Universidade Católica do Rio de Janeiro)

Hélio Alves (Universidade de Évora)

Isabel Leiria (Universidade de Lisboa)

Isabelle Moreels (Universidad de Extremadura)

Ivo Castro (Universidade de Lisboa)

José Augusto Cardoso Bernardes (Universidade de Coimbra)

José Camões (Universidade de Lisboa)

José Muñoz Rivas (Universidad de Extremadura)

Maria Carlota Amaral Paixão Rosa (Universidade Federal do Rio de Janeiro)

Mª Filomena Candeias Gonçalves (Universidade de Évora)

Mª da Graça Sardinha (Universidade da Beira Interior)

Mª Graciete Besse (Université de Paris IV-La Sorbonne)

Maria Helena Araújo Carreira (Université de Paris 8)

Nuno Júdice (Universidade Nova de Lisboa)

Olga García García (Universidad de Extremadura)

Olívia Figueiredo (Universidade do Porto)

Otilia Costa e Sousa (Instituto Politécnico de Lisboa)

Paulo Osório (Universidade da Beira Interior)

Xosé Henrique Costas González (Universidade de Vigo)

Xosé Manuel Dasilva (Universidade de Vigo)

EDICIÓN, SUSCRIPCIÓN E INTERCAMBIO

Servicio de Publicaciones. Universidad de Extremadura

Plz. Caldereros, 2. C.P. 10071 – Cáceres. Tfno. 927 257 041 / Fax: 927 257 046

<http://www.unex.es/publicaciones> – e-mail: publicac@unex.es

© Universidad de Extremadura y los autores. Todos los derechos reservados.

© Ilustración de la portada: Miguel Alba. Todos los derechos reservados.

Depósito legal: CC-973-09 . I.S.S.N.: 1888-4067

Limite

Revista de Estudios Portugueses y de la Lusofonía

Número 11.2 – 2017

Lingüística Histórica

Coord. Juan M. Carrasco González

Raquel Alonso Parada

Bases de datos y sistemas de categorización donde está incluida la revista:

ISOC y DICE (Consejo Superior de Investigaciones Científicas), Dialnet, Latindex, CIRC (Clasificación Integrada de Revistas Científicas).

Juan M. Carrasco González, director de la revista, tiene el placer de anunciar que *Limite. Revista de Estudos Portugueses y de la Lusofonía* ha sido aceptada para su indexación en el Emerging Sources Citation Index, la nueva edición de Web of Science. Los contenidos de este índice están siendo evaluados por Thomson Reuters para su inclusión en Science Citation Index Expanded™, Social Sciences Citation Index®, y Arts & Humanities Citation Index®. Web of Science se diferencia de otras bases de datos por la calidad y solidez del contenido que proporciona a los investigadores, autores, editores e instituciones. La inclusión de (Revista) en el Emerging Sources Citation Index pone de manifiesto la dedicación que estamos llevando a cabo para proporcionar a nuestra comunidad científica con los contenidos disponibles más importantes e influyentes

Limite

Revista de Estudos Portugueses y de la Lusofonía

Número 11.2 – 2017 - *Lingüística Histórica*

SUMARIO / SUMÁRIO

Lingüística Histórica

- Juan M. Carrasco González y Raquel Alonso Parada** – Introducción:
Lingüística Histórica 9-11
- Anselmo López Carreira** – Inés de Castro e Pedro Madruga. Dúas
tentativas de unión entre Galicia e Portugal na baixa Idade Media 13-33
- Francisco Javier Tovar Paz** – Valerio del Bierzo sobre la *Peregrinatio*
Egeriae: Deixis del género literario y sentido de la epístola 35-55
- Ramón Mariño Paz** – Sobre algunhas concomitancias luso-galaicas
do “Vocabulario de Palavras e Modos de Falar do Minho, e Beira,
&c.” (1728) de Raphael Bluteau 57-77
- Concepción Álvarez Pousa** – As variedades vianesa e a frieiresa-
portelá do galego oriental e as súas afinidades co portugués 79-109
- Xosé Henrique Costas González** – Os actuais subsistemas de
sibilantes nas falas do val do río Ellas ou de Xálima e as
dificultades para a súa normativización conxunta 111-132

Varia

- Angélica García-Manso** – Adaptaciones fílmicas de los textos de
Fernando Pessoa: clave de lectura para *Filme do Desassossego* 135-153
- Isabel Cristina Mateus** –Entre as margens e o centro: Fialho de
Almeida, um retrato (im)possível 155-172
- Miguel Ángel Buil Pueyo** – Recordando a Fialho de Almeida,
cuentista y polemista en su 160 aniversario 173-193
- Julie M. Dahl** – Portuguese Memories Made in Spain: How the
Spanish Television Series *Cuéntame cómo pasó* became *Conta-me
como foi* 195-214

Reseñas /recensões

- Raquel Alonso Parada** – Ramón Mariño Paz & Xavier Varela
Barreiro, *A lingua galega no solpor medieval*. Santiago de
Compostela, Consello da Cultura Galega, 2016 217-219
- Tânia Regina Teixeira Monteiro** - Hermínia Malcata, *Hoje em Dia*,
Lisboa, LIDEL, 2016 220-222
- Iolanda Ogando González** - Fernando Albuquerque Costa /
Elisabete Cruz, *Atividades para Inclusão Digital de Adultos*.
Propostas para todos quantos trabalham com adultos em 223-225

<i>contextos formais, não formais ou informais</i> , Lisboa, Instituto de Educação, Universidade de Lisboa, 2016	
Xosé Manuel Dasilva - Luís de Camões, <i>Os Lusíadas</i> , Sevilla, Editorial Renacimiento, 2016.	226-229
Mª Jesús Fernández García – Carlos Taibo, <i>Comprender Portugal</i> , Madrid, La Catarata, 2015	229-235
Normas de publicación / Normas de publicação	237-242

Limite

Revista de Estudos Portugueses y de la Lusofonía

Vol. 11.2 – 2017 - *Historical Linguistics*

SUMMARY

Historical Linguistics

- Juan M. Carrasco González & Raquel Alonso Parada** – Introduction: Historical Linguistics 9-11
- Anselmo López Carreira** – Inés de Castro and Pedro Madruga. Two Attempts at Union between Galicia and Portugal in the Late Middle Ages 13-33
- Francisco Javier Tovar Paz** – Valerio del Bierzo on the *Peregrinatio Egeriae*: Deíxis and Literary Genre and Meaning of the Epistle 35-55
- Ramón Mariño Paz** – Reflections on Luso-Galician Concomitances in “Vocabulário de Palavras e Modos de Falar do Minho, e Beira, &c.” (1728) by Raphael Bluteau 57-77
- Concepción Álvarez Pousa** – Eastern Galician Varieties from Viana and from As Frieiras-As Portelas and Their Similarities with Portuguese 79-109
- Xosé Henrique Costas González** – The Current Subsystems of Sibilant Sounds in the Dialects of the Ellas or Xalima Valley and the Difficulties of a Unified Writing 111-132

Varia

- Angélica García-Manso** – Film Adaptations of texts by Fernando Pessoa: reading keys for *Filme do Desassossego* 135-153
- Isabel Cristina Mateus** –Between the Margins and the Center: Fialho de Almeida, an (Im)possible Portrait 155-172
- Miguel Ángel Buil Pueyo** – Remembering Fialho de Almeida, Portuguese Story Teller and Polemicist on his 160th Anniversary 173-193
- Julie M. Dahl** – Portuguese Memories Made in Spain: How the Spanish Television Series *Cuéntame cómo pasó* became *Conta-me como foi* 195-214

Reviews

- Raquel Alonso Parada** – Ramón Mariño Paz & Xavier Varela Barreiro, *A lingua galega no solpor medieval*. Santiago de Compostela, Consello da Cultura Galega, 2016 217-219
- Tânia Regina Teixeira Monteiro** - Hermínia Malcata, *Hoje em Dia*, Lisboa, LIDEL, 2016 220-222
- Iolanda Ogando González** - Fernando Albuquerque Costa / Elisabete Cruz, *Atividades para Inclusão Digital de Adultos. Propostas para todos quantos trabalham com adultos em*

<i>contextos formais, não formais ou informais</i> , Lisboa, Instituto de Educação, Universidade de Lisboa, 2016	223-225
Xosé Manuel Dasilva - Luís de Camões, <i>Os Lusíadas</i> , Sevilla, Editorial Renacimiento, 2016	226-229
Mª Jesús Fernández García – Carlos Taibo, <i>Comprender Portugal</i> , Madrid, La Catarata, 2015	229-235
Standards of Publication	237-242

Ramón Mariño Paz & Xavier Varela Barreiro, *A lingua galega no solpor medieval*. Santiago de Compostela, Consello da Cultura Galega, 2016, 194 páxs.

Raquel Alonso Parada

Universidade de Estremadura / Instituto da lingua galega (USC)

alondaquel@hotmail.com

Debémolles a Ramón Mariño e Xavier Varela a publicación deste volume, resultado das investigacións dun grupo de historiadores e lingüistas, no que non só se expón con datos concretos e precisos como se foi producindo o abandono do uso escrito e formal do galego entre os séculos XV e XVI, así como os cambios lingüísticos que se produciron nesa época, senón tamén cal era a realidade política e lingüística da lingua das comunidades veciñas: a portuguesa e a asturiana.

Anselmo López Carreira en “O reino de Galicia no remate da Idade Media” analiza o marco político, económico e social do reino de Galicia dende a primeira unión con Castela en 1230 ata a revolución irmandiña. Nesta análise adquiren gran relevancia os acontecementos relativos á guerra trastamarista e as súas consecuencias negativas para a nobreza condal galega.

Juan M. Carrasco presenta unha síntese dos trazos básicos do portugués desde finais do século XIV ata comezos do XVII en “A lingua portuguesa na fin da Idade Media”. Eses trazos serían o resultado dunha serie de mudanzas que configurarían un portugués novo, diferenciado das formas galego-portuguesas. A rápida difusión desas formas innovadoras tería que ver coa rápida evolución da lingua portuguesa. Así, a parte central de Portugal (o centro interior) parece configurarse como un antigo centro innovador que estendería algún dos cambios característicos do portugués ao sur do país. De aí que na actualidade se sitúen as solucións conservadoras no norte e as innovadoras no sur. O autor analiza as dúas hipóteses que hai acerca da constitución do portugués. Unha delas é a que ten que ver coa influencia mozárabe. O portugués non sería unha evolución autónoma a partir da lingua da antiga Gallaecia senón unha conxunción entre a variedade do galaico-portugués e outra variedade igualmente autóctona, a variedade mozárabe meridional. Mais esta hipótese non sería viable porque se observa inadecuación xeográfica e

falta de coincidencia cos trazos da lingua portuguesa. Para o autor é máis acertada a hipótese da influencia francesa, fenómenos como a asimilación de disimilación de ditongos e a substitución de [β] por [v] serían atribuíbles á poboación de orixe francesa. Nesa constitución do portugués moderno tamén influíu no século XV a expansión da lingua derivada da colonización da Madeira ao entrar o portugués en contacto con moitas linguas exóticas que arrequeñaron o seu léxico.

Xulio Viejo en “El asturiano en el tránsito de la Edad Media a la Moderna (siglos XIV-XVII): entre el retroceso y la toma de conciencia lingüística” expón como o avance da castellanización a partir do século XIV propiciou a aparición dunha conciencia lingüística asturiana inexistente, parece, con anterioridade. En efecto, a comezos da Idade Media non consta que houbera unha conciencia metalingüística do asturiano como sucede nos séculos posteriores, pois só se atopan algunhas referencias metalingüísticas con alusións á *lingua nostra* a mediados do século XII. A castellanización lingüística dera un primeiro paso con Fernando IV (1295-1312), de maneira que a aristocracia, o clero e o funcionariado asumiron progresivamente os hábitos cortesás, políticos e culturais castelás. Isto levou a un incremento do uso do castelán na escritura, pero na documentación notarial non se produciu de forma abrupta. A imposición do castelán minguou notablemente o uso oral do asturiano e a partir do século XV xurdirán os primeiros testemuños explícitos dunha conciencia lingüística propia. Carvallo e Marirreguera non reivindicaron politicamente o asturiano fronte ao castelán, simplemente contemplan a lingua como expoñente simbólico tanto dunha conciencia histórica como dunha realidade social. Por outra parte, o xurdimento tardío da literatura en asturiano parece a consecuencia práctica inmediata deste proceso de autoafirmación lingüística. O novo asturiano que emerge no XVII caracterízase por acentuar os trazos idiosincráticos, pois daquela xa si había unha vontade expresa de acentuar solucións diferencialistas.

En “Galego-portugués e castelán na Galiza do século XV. Retrincos significativos na documentación xudicial da colección da catedral de Lugo” Xavier Varela Barreiro e Ricardo Pichel Gotérrez sinalan que a substitución do galego polo castelán non se produce, no ámbito da xustiza, ata finais do século XV e comezos do XVI. No seu estudo constatan como a xustiza rexia consolidou o seu modelo lingüístico en castelán, pois de sete sentenzas só unha está en galego-portugués; e para o ámbito civil as cinco sentenzas están redactadas

en castelán. Contrastando estes datos cos da administración eclesiástica, os autores constatan que o proceso castelanizador produciuse máis lentamente na xustiza eclesiástica que na civil, pois unha das dúas sentenzas está en galego-portugués.

Ramón Mariño en “Cambios desde abaixo e cambios desde arriba no galego do século XV” analiza dúas mudanzas lingüísticas operativas no século XV. A primeira é a desnasalización vocálica dos resultados das terminacións latinas –ANES, –ANÍS, –ENES, –ĒNES, –INIS, –ONES, –ŌNOS, –UNES, –UNÍS e –UNOS. A segunda é a das variantes medievais do sufixo galego proveniente do latino –BĪLIS. Dun total de 63 ocorrencias, 61 son de –*ve*/. Pero entre 1451 e 1520 son formas minoritarias nos documentos. Por outra banda, a variante –*b/le* é minoritaria e tardía, pois este sufixo documéntase despois de 1450 e ligado á prosa notarial. Por outra parte, temos que a primeira mudanza orixínase nas clases sociais baixas, mentres que a segunda é introducida nos documentos pola elite gobernante.

En “A interpolación pronominal no tránsito do galego medieval ao galego moderno” Xosé Manuel Sánchez Rei, logo de facer unha presentación do fenómeno nos séculos XIII e XIV, estuda como a interpolación pronominal continúa documentándose nos séculos XV-XVI, aínda que cunha simplificación de elementos que coincide a grandes trazos coas condicións de próclise nos séculos XVI-XVIII nos casos de intercalación de formas entre o pronome e o verbo.

Lucía Doval Iglesias e Gonzalo Hermo González en “A castelanización da toponimia na documentación instrumental galega da Idade Media” fan unha aproximación aos procesos de castelanización da toponimia galega na documentación notarial dos séculos XIII, XIV, XV e XVI. Para iso estudan os rexistros documentais de catro lemas toponímicos extraídos do corpus do TMILG: *Ourense*, *Outeiro*, *Souto* e *Soutelo*. Da análise dos datos conclúen que as formas galegas son as maioritarias fronte ás castelanizantes, que son escasas ou anecdóticas. Non será ata finais do século XV cando comece o proceso de castelanización e con el a irrupción das formas toponímicas deturpadas.